



De introductie van het konijn in de Lage Landen: een verkeerde datering voor vondsten uit een latrine bij de abtswoning van de Sint-Salvatorsabdij te Ename (stad Oudenaarde, prov. Oost-Vlaanderen)

Anton Ervynck

1 De oudste vondsten

In een recente publicatie zetten Lauwerier en Zeiler¹ de archeologische gegevens op een rij met betrekking tot de introductie van het konijn in de Lage Landen. De auteurs corrigeren daarbij de datering van de konijnenbotten uit het kasteel van Valkenburg (Zuid-Limburg), die tot nu toe als de oudste voor Nederland werden beschouwd. De konijnenbotten werden voorheen op basis van geassocieerde vondsten gedateerd in de 11de of de 12de eeuw maar een recent uitgevoerde ¹⁴C-datering toont nu aan dat ze beduidend jonger zijn. De conclusie is dan ook dat de beenderen van dieren komen, die jonger zijn dan de context waarin hun resten werden gevonden. Deze konijnen moeten zich volgens Lauwerier en Zeiler door graafactiviteiten in een oude, archeologische afzetting hebben ingewerkt. Door deze herinterpretatie van de vondsten is het oudste archeologisch bewijsmateriaal voor het konijn in Nederland nu 14de-eeuws, tenminste als de bovengrenzen van de oudste ¹⁴C-dateringen van het Valkenburgse materiaal als een veilige schatting worden beschouwd.

Lauwerier en Zeiler wijzen er tevens op dat de oudste vondsten uit Vlaanderen suggereren dat het konijn in het zuiden der Lage Landen vroeger werd ingevoerd dan in Nederland². Twee vondsten zijn daarbij belangrijk: een bot uit de abdij 'Ter Duinen' te Koksijde³ en een collectie konijnenbeenderen afkomstig uit de beerput van de oudste abtswoning van de abdij van Ename bij Oudenaarde⁴. De eerste vondst kan wijzen op het uitzetten van langoren in de duinen en zou dateren uit de periode van het laatste kwart van de 12de tot het midden van de 13de eeuw. De tweede vondst kan aangeven dat

ook de abdijen in het Vlaamse binnenland er reeds vroeg konijnen op nahielden, met name in de periode van de 12de tot het begin van de 13de eeuw. Na de herziening van de datering van het Valkenburgse materiaal lijkt het er dus op dat de introductie van het konijn in Vlaanderen minstens een eeuw vroeger te plaats is dan in Nederland (12de-13de eeuw versus 14de eeuw). Deze conclusie lijkt niet onlogisch, vermits de introductie vanuit het zuiden geschiedde, maar staat of valt natuurlijk met de geldigheid van de twee Vlaamse dateringen. Lauwerier en Zeiler leggen hier de nadruk op en wijzen er op dat twee fundamentele aspecten van de Vlaamse vondsten kritisch moeten bekeken worden: de tafonomie en de datering.

2 Zijn de oudste Vlaamse konijnen intrusief?

Binnen een tafonomische analyse tracht men o.a. te reconstrueren op welke wijze dierlijke resten in een bepaalde afzetting zijn terechtgekomen. Soms leidt het onderzoek tot de conclusie dat bepaalde botten intrusief zijn, d.w.z. dat ze zonder dat de mens daar een rol in speelde in de onderzochte depositie zijn terechtgekomen. Het kan daarbij gaan om penecontemporaine intrusieven, in het geval van de resten van dieren die min of meer gelijktijdig met de oorsprong van de depositie aan hun eind kwamen, of om residuele intrusieven, wanneer de resten beduidend ouder zijn dan de afzetting, of om late intrusieven, wanneer net het omgekeerde het geval is⁵. Voorbeelden van deze categorieën zijn de resten van insecten die in een waterput vielen en in de sedimentatielaag onderin werden opgenomen (penecontemporain), de botten uit een oudere archeologische laag die door graaf-

¹ Lauwerier & Zeiler 2000, 2001.

² Lauwerier & Zeiler 2000, 135.

³ Gautier 1983/1984.

⁴ Ervynck *et al.* 1994.

⁵ Gautier 1987.

werken in een nieuwe context werden opgenomen (residueel), of de skeletelementen van gravende dieren die zich in een oudere laag hebben ingewerkt en daar aan hun eind kwamen (laat). Konijnen zijn gravende dieren en dus is er steeds een risico dat hun resten in een archeologisch vondstenensemble laat-intrusief zijn, en dat de datering van het ensemble niet geldt voor de botten. Dat toonde het Valkenburgse voorbeeld reeds aan. Soms is het reeds mogelijk op basis van de kenmerken van de botten of van de onderzochte sedimenten en structuren, het vermoeden van intrusiviteit te onderbouwen.

Lauwerier en Zeiler stellen bij hun revisie: 'Het is jammer dat in de publicaties van de vroege vondsten uit Ename en Koksijde hetzelfde ontbreekt als in onze publicatie over Valkenburg, namelijk een kritische beschouwing van de tafonomie van de konijnenbotten'⁶. Wat Koksijde betreft is deze opmerking zeker terecht, en geeft de oorspronkelijke auteur trouwens toe dat het opgegraven bot van een intrusief dier kan zijn⁷. De vondstcontext betreft immers een afvalplaats buiten de gebouwen, in een duinenlandschap waar nu nog vele konijnen huizen. De Koksijdse vondst mag dus enkel met het grootste voorbehoud als een bewijs voor vroege introductie worden gebruikt, en zoals Lauwerier en Zeiler aangeven, kan enkel een ¹⁴C-datering meer duidelijkheid brengen over haar betekenis⁸.

De publicatie van het 12de- tot vroeg-13de-eeuwse materiaal uit de abdij van Ename gaat ook niet expliciet in op de discussie of de konijnenbotten nu wel of niet intrusief zijn. Bij het schrijven van dit rapport leek dit in eerste instantie echter niet nodig daar de contextgegevens duidelijk maken dat de vondsten geen late intrusieven kunnen zijn. De botten werden immers aangetroffen onderin een beerput waarvan de muren waren opgebouwd uit Doornikse kalksteen, en die een vloer had, aangelegd met puin en mortel. Het vondstenpakket binnenin de beerput werd afgesloten en bedekt met een vrij dikke zandleemlaag rijk aan puin⁹. Voor een gravend dier was het dus onmogelijk om, nadat de beerput zijn functie had beëindigd, in de vulling te raken, ongeacht de zijde van waaruit het beerputvolume werd benaderd. De aardewerkstudie geeft bovendien aan dat de artefacten uit de vulling en enkele vondsten uit de bedekkende puinlaag chronologisch niet te onderscheiden zijn. Dit betekent dus dat de put niet lang heeft opengelegen na de periode van gebruik¹⁰. Dit past tenslotte ook in de historische en bouwchronologische vaststellingen¹¹, die stellen dat de put in onbruik raakte door een verbouwingscampagne binnen de abdij, die startte in 1139 en haar beslag kende in de vroege 13de eeuw. In deze laatste periode werd de put trouwens overbouwd door een nieuwe westvleugel, zodat

gravende konijnen enkel in de beerput zouden kunnen geraakt zijn, wanneer zij door de vloer binnenin het gastenkwartier groeven¹². De abdij bestond tot aan de Franse Revolutie maar dat konijnen daarna tot in de beerput groeven is ook uit te sluiten, niet enkel door het vele puin en de bewaarde vloeren in de grond, maar ook doordat de site gelegen is in een vochtig, regelmatig overstromend weiland. Kletsnatte grond met veel puin is inderdaad geen goede plek om aan een konijnenhol te beginnen. Bioturbatie door konijnengangen is in de onderzochte zone trouwens archeologisch niet vastgesteld.

3 Radiokoolstofdateringen

Alhoewel dus redelijkerwijs kon worden aangenomen dat de konijnenresten uit de Enaamse beerput niet van intrusieve dieren komen, werd toch besloten een ¹⁴C-datering uit te voeren, simpelweg om de twijfel gerezen na de revisie door Lauwerier en Zeiler definitief uit de wereld te helpen. Het konijnenbot uit Koksijde was niet beschikbaar voor verder onderzoek.

Uit de Enaamse beerputvulling kwamen drie vondstenensembles, met de administratieve codes '85/EN/10', '85/EN/11' en '85/EN/45'. Het eerste ensemble omvat het materiaal uit een zeeftaal uit de onderste laag van de beerput, het tweede de handverzamelde vondsten uit diezelfde laag, en het derde de handverzamelde stukken uit de bovenste vullingslaag¹³. Enkel ensemble 10 bevatte resten van konijnen, en er werd dan ook besloten een botje van een konijn en een skeletelement van een rund uit dit ensemble te laten dateren¹⁴. De keuze om ook een runderbot te laten dateren zou uitsluitel kunnen geven over de laat-intrusieve aard van de konijnenresten, vermits de datering van deze laatste dan beduidend jonger zou moeten zijn dan deze van het runderbot. Het is bij dit alles immers niet aanneemelijk dat de runderknoken uit de vulling (ook) van intrusieve dieren komen. Tenslotte werd, voor alle zekerheid, ook een runderbot uit de bovenliggende laag '85/EN/45' aan een datering onderworpen.

De datering van het konijnenbot uit 85/EN/10 leverde als resultaat:

420 ± 25 BP (datering KIA-13538)

wat zich laat kalibreren¹⁵ tot:

1442 - 1474 AD (68,2% zekerheid) of

1420 - 1500 AD en 1600 - 1620 AD (95,4% zekerheid)

De datering van het runderbot uit 85/EN/10 gaf volgende resultaten:

500 ± 25 BP (datering UtC-7948)

wat zich laat kalibreren tot:

1414 - 1436 AD (68,2% zekerheid) of

1403 - 1443 AD (95,4% zekerheid)

⁶ Lauwerier & Zeiler 2000, 136.

⁷ Gautier, persoonlijke mededeling in Lauwerier & Zeiler 2000, 137, noot 15.

⁸ Lauwerier & Zeiler 2000, 136.

⁹ Ervynck *et al.* 1994, 312 en fig. 2.

¹⁰ Ervynck *et al.* 1994, 312 steunend op De Grootte & Lemay 1993, 401-405.

¹¹ Callebaut 1986.

¹² Zie Callebaut 1986, 96, fig. 2, en De Grootte & Lemay 1993, 405, fig. 6.

¹³ Ervynck *et al.* 1994, 311-312.

¹⁴ De dateringen zijn uitgevoerd door Mark Van Strydonck, ¹⁴C-Laboratorium, Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Jubelpark 1, 1000 Brussel.

¹⁵ Kalibraties uitgevoerd met OxCal Versie 3.3, copyright: Bronk Ramsey 1999 (zie Bronk Ramsey 1995, Bronk Ramsey 1999).

Beide vondsten zijn dus grofweg in de 15de eeuw te plaatsen en kunnen zeker niet behoren tot een 12de-13de-eeuwse context.

De dateringen onderschrijven de overtuiging dat de konijnenbotten uit de onderste beerputvulling niet laat-intrusief zijn. Indien ze dat wel zouden zijn, moeten de dieren zich in de loop van de 15de eeuw in de beerputvulling hebben ingegraven. In die periode was de beerput echter, zoals gezegd, overbouwd door de westvleugel van de abdij. Doordat het runderbot chronologisch ook niet op z'n plaats zit, ziet het er integendeel naar uit dat de ganse botten-collectie uit ensemble 10 fout is gedateerd. Wellicht moet gewoon de meest prozaische verklaring ingeroepen worden en gaat het hier om een verkeerd geïnventariseerd vondstenensemble. Het oorspronkelijke archeozoologische rapport maakte reeds melding van enige onduidelijkheden in de vondstenadministratie en het viel op dat enkel in ensemble 10 konijnenbeenderen zaten. Wellicht was er uit de 12de-13de-eeuwse beerput helemaal geen zeefstaal geborgen, maar werd enkel met de hand materiaal verzameld uit de onderste (11) en bovenste vulling (45). Waar het materiaal gecatalogeerd als 'ensemble 85/EN/10' dan precies vandaan komt, valt niet meer te achterhalen. Hierbij moet bovendien nog eens onderstreept worden dat ensemble 10 geen aardewerk of andere artefacten bevatte; die zaten enkel bij de nummers 11 en 45.

Bovenstaande interpretaties worden mogelijk nog eens onderbouwd door de datering van het runderbot uit de bovenliggende laag '85/EN/45'. Die had als resultaat:

975 ± 25 BP (datering KIA-13558)

wat zich laat kalibreren tot:

1010 - 1050AD, 1090 - 1120AD, 1140 - 1160AD (68,2% zekerheid) of

1000 - 1070AD, 1080 - 1160AD (95,4% zekerheid)

Dit bot stamt dus uit de 11de of 12de eeuw, een datering die in overeenstemming te brengen is met de opgave van de beerput in de 12de- vroeg-13de eeuw, in de veronderstelling

dat context '85/EN/45' een primaire depositie voorstelt. Indien dit inderdaad zo is, geeft de datering nog eens aan dat het materiaal uit '85/EN/10' foutief moet gelabeld zijn.

4 Besluit

Lauwerier en Zeiler hebben er dus goed aan gedaan het belang van een absolute datering te benadrukken. Hun twijfel omtrent de bewijskracht van de Enaamse vondsten bleek bovendien terecht, zij het niet om de door hen aangehaalde redenen. De konijnenbotten uit de beerput zijn niet intrusief, maar wellicht gewoon verkeerd gecatalogeerd. Dit heeft wel als gevolg dat de oudste aanwijzingen voor de introductie van de soort in de Lage Landen nog steeds uit de historische bronnen komen, waarbij de oudste datering 1255 AD is voor Vlaanderen, en 1297 AD voor Nederland¹⁶. Archeologische vondsten ouder dan die data blijken nu foutief (Valkenburg, Ename) of onbetrouwbaar (Koksijde) te zijn.

De correctie van de datering heeft natuurlijk ook gevolgen voor onze interpretatie van de historiek van het Enaamse abdijsite. Alle organische vondsten uit ensemble '85/EN/10' moeten nu immers worden verworpen, wat maakt dat de oorspronkelijke studies¹⁷ van de plantenresten en van het dierlijk consumptieafval niet langer bruikbaar zijn. Ook alle latere publicaties die verwijzen naar deze vondsten, of ze in hun argumentatie betrekken, zijn dus op z'n minst deels foutief. Een diachrone vergelijking, op basis van de visresten, van de status uitgedrukt door het consumptiepatroon, en van het navolgen van voedingsregels binnen de abdij¹⁸, is dus deels op een foutief gegevensbestand gebaseerd. Uit dit alles volgt ook dat de foutieve datering haar effect heeft op de evaluatie van het gehele Vlaamse archeozoologische gegevensbestand. Dit geldt ondermeer voor een overzichtspublicatie van de archeozoologie van Vlaamse abdijsites¹⁹ als voor een biogeografische revisie van de introductie en het uitsterven van diersoorten in België²⁰.

SUMMARY

The introduction of the rabbit in the Low Countries: a wrong date for the finds from a cesspit near the abbot's house in the abbey of Sint-Salvator at Ename (community of Oudenaarde, province of East-Flanders)

In a recent article, Lauwerier and Zeiler²¹ criticised the evidence for an early, late 12th to early 13th century AD introduction of the rabbit in Flanders, the southern part of the Low Countries. On the basis of lack of taphonomical evaluation, the authors questioned the value of the two Flemish finds from that period: a rab-

bit bone from the abbey of the Dunes at Koksijde, and a collection of rabbit bones from a cesspit near the abbot's house in the abbey of Sint-Salvator at Ename. This contribution is an account of the further analysis of these finds, especially of the material from Ename. The bone from Koksijde, being derived from a mixed layer

¹⁶ Lauwerier & Zeiler 2000.

¹⁷ Ervynck *et al.* 1994.

¹⁸ Van Neer & Ervynck 1996.

¹⁹ Ervynck 1997.

²⁰ Ervynck *et al.* 1999.

²¹ Lauwerier & Zeiler 2001.

and excavated in a sandy area where rabbits are still active today, has already earlier been dismissed as valuable zoogeographical evidence. It was in any case not available for further study.

The rabbit bones from Ename, derived from the fill of a cesspit, have been subjected to radiocarbon dating, together with a cattle bone from the same context, and another cattle bone from a layer covering the cesspit fill. The results prove that both bones from the fill date from the 15th century, a date that is impossible to rhyme with the historical fact that the cesspit was put out of use during the 12th or 13th century. In contrast with the opinion of Lauwerier and Zeiler, however, the hypothesis is put forward that the rabbit bones from the cesspit do not represent the remains of intrusive animals. The structure itself, and its position within the abbey complex, did not permit burrowing animals to

enter the pit. Moreover, both rabbit and cattle bone from the fill show the same date, while it can hardly be argued that cattle also acts as an intrusive animal. Most probably, the finds thought to be derived from the cesspit have been mislabeled. This is also suggested by the date for the bone from the layer covering the fill, which is 11th to 12th century, a date which can be put in accordance with the historical date for the end of use of the structure.

It must be concluded that the Ename finds can no longer be used in a zoogeographical reconstruction for the introduction of the rabbit in the Low Countries. The oldest archaeological dates for this part of the world are now 13th to 14th century, and there is no proof yet that the introduction of the rabbit occurred earlier in Flanders compared to the rest of the Low Countries.

BIBLIOGRAFIE

- BRONK RAMSEY C. 1995: Radiocarbon calibration and analysis of stratigraphy: the OxCal program, *Radiocarbon* 37, 425-430.
- BRONK RAMSEY C. 1999: The role of statistical methods in the interpretation of radiocarbon dates. In: EVIN J., OBERLIN C., DAUGAS J.-P. & SALLES J.-F. (eds), *3rd Int. Symposium ¹⁴C and Archaeology*, Mémoires de la Société Préhistorique Française 26, Supplément de la Revue d'Archéométrie, Rennes, 83-86.
- CALLEBAUT D. 1986: De vroeg-middeleeuwse portus en Benedictijnenabdij van Ename (gem. Oudenaarde), *Archaeologia Belgica* 2, 95-104.
- DE GROOTE K. & LEMAY N. 1993: De materiële cultuur in de Sint-Salvatorsabdij te Ename (stad Oudenaarde, prov. Oost-Vlaanderen) 1. Twee middeleeuwse latrines uit de westvleugel en een 17de-eeuwse afvalput uit de priorij, *Archeologie in Vlaanderen* III, 401-418.
- ERVYNCK A. 1997: Following the Rule? Fish and Meat consumption in Monastic Communities in Flanders (Belgium). In: DE BOE G. & VERHAEGHE F. (eds), *Environment and Subsistence in Medieval Europe. Papers of the 'Medieval Europe Brugge 1997' Conference Volume 9*, I.A.P. Rapporten 9, Zellik, 67-81.
- ERVYNCK A., COOREMANS B. & VAN NEER W. 1994: De voedselvoorziening in de Sint-Salvatorsabdij te Ename (stad Oudenaarde, prov. Oost-Vlaanderen) 3. Een latrine bij de abtswoning (12de-begin 13de eeuw), *Archeologie in Vlaanderen* IV, 311-322.
- ERVYNCK A., VAN NEER W. & LENTACKER A. 1999: Introduction and extinction of wild animal species in historical times: the evidence from Belgium. In: BENECKE N. (ed.), *The Holocene History of the European Vertebrate fauna. Modern Aspects of Research*, Archäologie in Eurasien 6, Berlin, 399-407.
- GAUTIER A. 1983/1984: Enkele huisdierresten uit de Abdij Ten Duinen te Koksijde (ca. 1175-1250, ca. 1250-1318, 1593-1601), *De Duinen* 13-14, 61-63.
- GAUTIER A. 1987: Taphonomic groups: How and Why?, *ArchaeoZoologia* 1.2, 47-52.
- LAUWERIER R.C.G.M. & ZEILER J.T. 2000: Wishful thinking en de introductie van het konijn in de Lage Landen, *Westerheem* 49, 133-137.
- LAUWERIER R.C.G.M. & ZEILER J.T. 2001: Wishful thinking and the introduction of the rabbit in the Low Countries, *Environmental Archaeology* 6, 87-90.
- VAN NEER W. & ERVYNCK A. 1996: Food rules and status: patterns of fish consumption in a monastic community, *Archaeofauna* 5, 155-164.